

УДК 811.161.1' 373

А. В. КавалёваКандыдат філалагічных навук, кафедра англійскай мовы і МВЗМ,
УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, г. Мазыр, Беларусь**ПЕРАЙМЕНАВАННІ ПРЫПЯЦКАГА ПАЛЕССЯ, УТВОРАНЫЯ
АД АПЕЛЯТЫВАЎ З СІМВАЛІЧНЫМ ЗНАЧЭННЕМ**

У артыкуле разглядаюцца перайменаванні Прыпяцкага Палесся XX стагоддзя, утвораныя ад апелятываў з сімвалічным значэннем. Аналізуюцца тапанімічныя асновы новых айконімаў, сярод якіх выяўлены апелятывы, нетыповыя для традыцыйнай айканімічнай сістэмы. Яны матываваны лексемамі, што характарызуюць тып культуры эпохі, сацыяльныя змены, але не ўказваюць на тапаграфічныя асаблівасці паселішча. Устаноўлена, што страчаныя на пазначанай тэрыторыі айконімы з'яўляюцца фіксацыяй гістарычнага антрапанімікона, геаграфічных тэрмінаў, уласцівых для рэгіёна, а таксама ўтрымліваюць назвы гістарычных форм землеўладання і землекарыстання, сацыяльныя рэаліі.

Ключавыя словы: айконім, гістарычная назва, дэнамінацыя, тапанімічная аснова, апелятыў, апелятыў з сімвалічным значэннем, антрапонім, геаграфічны тэрмін, арэал айконімаў.

Уводзіны

Грамадскія і палітычныя змены фіксуюцца лексічным складам мовы. Новая эпоха, новая ідэалогія прыводзяць да з'яўлення неалагізмаў, якія адлюстроўваюць з'явы і рэаліі соцыума. Кастрычніцкія падзеі 1917 года прывялі да з'яўлення “саветызмаў”, “саветагем”. Гэтыя факты савецкай культуры з ідэалагічным кампанентам сведчылі пра тагачасны пралетарскі тып культуры, пра ўзнікненне грамадзяніна новага тыпу, пра дзейнасць і якасці савецкага народа, пра станючыя з'явы часу.

Перайменаванні назваў населеных пунктаў засведчаны ў кожны гістарычны перыяд. Кастрычніцкія падзеі 1917 года адлюстраваліся і ў змене намінацыі айконімаў. Адзінкі, якія выклікалі асацыяцыю з этнонімамі (*Ляхі, Жыдавічы*), рэлігіяй (*Капліца, Манастыр*), з немілагучнымі або “абразлівымі” лексемамі (*Халуй, Мартышкі*), падлягалі замене. Новыя назвы і перайменаванні XX стагоддзя часткова разглядаліся ў даследаваннях Я.М. Адамовіча, Н.А. Багамольнікавай, А.Я. Баханькова, А.А. Валасенка, В.А. Жучкевіча, В.П. Лемцюговай, Л.М. Лыча, Г.М. Мезенка, Я.Н. Рапановіча, А.Ф. Рогалева, Г.А. Цыхуна, В.В. Шура і інш., але недастаткова поўна разгледжаны іх арэальныя адметнасці, пытанні перадачы на беларускую мову, таму што, як вядома, дэнамінацыя такіх адзінак адбывалася на рускай мове, без уліку міжнародных норм і стандартаў.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

Значную групу сярод перайменаваных назваў паселішчаў XX стагоддзя ў беларускай айканіміі складаюць найменні, якія ўзыходзяць да апелятываў, што ўмоўна перадаюць абнаўленне жыцця, сімвалізуюць пачатак новай эпохі. Такія адзінкі матываваны лексемамі, якія сведчаць пра грамадскі рух наперад, ідэі сацыяльных змен. Так, назва *Прагрэс* узыходзіць да апелятыва *прагрэс* ‘рух наперад, пераход на больш высокую ступень у развіцці’^{*}, найменне *Росквіт* матывавана агульным назоўнікам *росквіт* ‘найвышэйшая ступень развіцця, уздыму чаго-небудзь’, якія ў адпаведнасці з тагачасным савецкім ідэалагічным вучэннем набылі новы пафасны сэнс, перадаючы ідэалы новага ладу. Сярод такіх назваў паселішчаў вылучаюцца айконімы, матываваныя лексемамі, што ўтрымліваюць выразную ацэначную ці эмацыянальна-экспрэсіўную канатацыю. Так, адзінка *Светлы* ўтворана ад лексемы *светлы* ‘нічым не азмрочаны, шчаслівы, азораны ўнутраным пачуццём радасці, прасякнуты аптымізмам, узнёслы’, айконім *Сонечны* суадносіцца з лексмай *сонечны* ‘асветлены сонцам, радасны, светлы, шчаслівы’. Такія онімы, на думку іх стваральнікаў, павінны былі перадаваць настрой тагачасных сацыяльных пераўтварэнняў,

© Кавалёва А. В., 2016

* У гэтым прыкладзе і далей тлумачэнне апелятыва прыводзіцца па Тлумачальным слоўніку беларускай мовы (Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / рэдкал.: К.К. Атраховіч [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.).

яны выступалі як абавязковыя ў савецкай рэчаіснасці. У тапаніміі былога СССР найменне *Рассвет* засведчана 30 разоў, назвы *Зара* і вытворныя ад яе (*Зара Камунізму*, *Зара Свабоды*) – 54, *Дружба* (*Дружбаўка*, *Дружнае*) – 50, *Камсамол* (*Камсамолец*, *Камсамольск-на-Амуры*) – 125, *Атрадная* – 47, *Шчаслівая* – 12, *Прывольная* – 36, *Вясёлы* і вытворныя ад яе – 99 разоў [1, 230–231].

Перайменаванні ад сімвалічных апелятываў лакалізуецца па ўсёй тэрыторыі Беларусі, але асноўныя арэалы пашырэння найменняў ад апелятываў з сімвалічным значэннем знаходзяцца пераважна ў паўночных раёнах Віцебшчыны, а таксама ва ўсходняй частцы Магілёўшчыны і Гомельшчыны. На тэрыторыі Прыпяцкага Палесся, што абмежавана населенымі пунктамі ў басейне ракі Прыпяць, выяўлены перайменаванні ад сімвалічных апелятываў (гл. малюнак).

Малюнак – Карта-схема “Перайменаванні Прыпяцкага Палесся, утвораныя ад апелятываў з сімвалічным значэннем”

Найбольшая іх колькасць – у Лельчыцкім раёне, пры гэтым усе яны з’явіліся на карце толькі ў 1964 годзе. Так, новае ўтварэнне *Ударная* матывавана лексемай *ударная* ‘звязаная з ударнай працай, ударніцтвам’. Страчанае найменне *Асмаленік* суадносіцца з апелятывам *асмалены* (*абсмалены*) ‘які падпаў пад дзеянне агню, полымя, сонца’. Не выключана і паходжанне ад антрапоніма *Асмола. У межах гэтага ж раёна фіксуецца назва-кампазіт *Чырвонабярэжжа*, утворанае ад лексемы *бераг* ‘край, паласа зямлі каля вадаёма’ і ад’ектыва *чырвоны*, які набыў сімвалічнае значэнне ‘звязаны з рэвалюцыйнай дзейнасцю, з савецкай дзяржавай, сацыялістычным ладам’. Найменне *Злодзін* паходзіць ад уласнага імя *Злода. Айконім засведчаны з XVIII стагоддзя як паселішча ў Мазырскім павеце Мінскага ваяводства [3, 39].

Назва-арыенцір *Новае Палессе* суадносіцца з апелятывам *лес* ‘масіў зямлі, зарослы дрэвамі’ або з географічным тэрмінам *палессе* ‘лясістая мясцовасць’. Атрыбутыўны кампанент *новае* паказвае на адносны час узнікнення паселішча. Страчаная назва паселішча *Каросцін*, матываваная антрапонімам *Кароста*, была вядома з XIX стагоддзя як паселішча ў Лельчыцкай воласці Мазырскага павета Мінскай губерні [4, 187]. Гэты онім не засведчаны ў аснове айконімаў,

якія функцыянуюць у сучасным нацыянальным айканіміконе. Існуе меркаванне, што найменне ўзыходзіць да гідроніма *Каростынь* [5, 407].

У Лельчыцкім раёне ў 1964 годзе з'явілася адзінка *Мірнае*, што суадносіцца з лексемай *мірны* (*мірнае*) 'які мае адносіны да міру'. Страчаны айконім *Магільнае* паходзіць ад апелятыва *магіла* (ст.-бел.) 'магільны насып; выкапаны дол, куды апускаюць труну з нябожчыкам' [6, 415]. Новая назва ў форме субстантываванага прыметніка *Пабедная* матывавана лексемай *пабеда* (беларускі адпаведнік *перамога*) 'поспех у змаганні (вайне, баі), поспех у ажыццяўленні чаго-небудзь, дасягнуты ў выніку барацьбы, пераадолення якіх-небудзь цяжкасцей'. Найменне *Стары Фальварак* утворана ад апелятыва *фальварак* 'зямельнае ўладанне феадала', 'невялікі маёнтак'. На Беларусі фальваркі атрымліваюць асаблівае пашырэнне ў XVI стагоддзі, пасля прыняцця "Устава на валокі", у той час маёнтакі буйных і дробных феадалаў маюць назву фальварак. Пасля сялянскай рэформы 1861 года фальваркавая сістэма гаспадарання пайшла на спад. Атрыбутыўны кампанент *Стары* ўказвае на адносны час узнікнення айконіма. Найменне-арыенцір *Падварак* суадносіцца з лексемай *двор* 'населены пункт, паселішча хутарскага тыпу, шляхецкае землеўладанне', 'маёнтак, гаспадарка' [7, 76]. Даследчыкі адносяць тапааснову *двор* да найбольш прадуктыўных у станаўленні ўсходнеславянскай тапаніміі пад уплывам развіцця "форм землеўладання і землекарыстання" [7, 87]. Да 1932 года на Пётрыкаўшчыне існавала старажытная назва *Двор Левандоўскага*, якая таксама ўзыходзіць да апелятыва *двор*. Постпанент *Левандоўскага* ўказвае на прыналежнасць (ад антрапоніма *Левандоўскі*). Яе замяніў айконім *Чырвоная Горка*, што суадносіцца з араграфічным апелятывам *гара* 'ўчастак зямной паверхні, які высокая ўзнімаецца над акаляючай мясцовасцю'. Традыцыйна ад'ектыў *красны* (*чырвоны*) у складзе айконімаў ужываўся са значэннем 'прыгожы', але наватворы савецкага часу маюць сімвалічнае значэнне. У межах сучаснай тэрыторыі Хойніцкага раёна да 1920 года існавала назва паселішча *Двор*, утвораная ад лексемы *двор*. Новае найменне *Чырвоны Араты* з сімвалічным кампанентам *чырвоны* матывавана апелятывам *араты* 'той, хто арэ зямлю, земляроб'.

Да 1930 года ў Хойніцкім раёне лакалізуецца назва з зацемненым паходжаннем *Кліндупаўка*. Яе замяніла новае ўтварэнне *Чырвонае Возера*, матываванае гідраграфічным тэрмінам *возера* 'запоўненае вадой прыроднае паглыбленне сушы, замкнутае ў сваіх берагах' і атрыбутыўнага кампанента *чырвоны* з сімвалічным значэннем. У гэтым жа годзе фіксуецца і перайменаванне *Чырвоная Ніва*, якое суадносіцца з лексемай *ніва* 'апрацаванае пад сяўбу поле'. Страчанае найменне *Ліхтэрня* ўзыходзіць да апелятыва *ліхтэрня* 'прадпрыемства, на якім выраблялі *ліхтэры* – невялікія грузавыя судны тыпу баржы'. У паселішчы жылі продкі немцаў-арандатары, якія наладзілі вытворчасць *ліхтэраў* або *ліхтэрняў*, калі *ліхтэрня* ад 'ліхтар' (ад ням. *Licht* 'святло, агонь, асвятленне') [8, 68]. Адначасова з папярэдняй назвай узнікла ў Хойніцкім раёне адзінка *Будаўнік*, утворанае ад апелятыва *будаўнік* 'той, хто будзе што-небудзь; працуе на будаўніцтве'. Страчаныя найменні *Паўлаўскае* і *Юр'еўскае* паходзяць, магчыма, ад антрапонімаў *Павел*, *Паўлаў* і *Юрый*, *Юр'еў*.

У Акцябрскім раёне з 1929 года фіксуецца назва *Чырвоная Слабада*, якая ўтрымлівае сімвалічны кампанент *чырвоны* і ўзыходзіць да апелятыва *слабада* 'пасёлак або гарадскі квартал у Расіі, на Беларусі і Украіне ў XI–XVIII стст., жыхары якога не былі прыгоннымі або часова вызваліліся ад падаткаў і іншых павіннасцей, вялікае гандлёвае ці прамысловое сяло, пасёлак'. Зніклая назва паселішча *Германава Слабада* таксама ўтворана ад апелятыва *слабада*, яе атрыбутыўны кампанент *Германава* (ад антрапоніма *Герман*) указвае на пасесіўныя адносіны. Айконімы з назвай *слабада* размешчаны пераважна ў паўночна-ўсходніх і цэнтральных раёнах Беларусі; як тып паселішча слабоды засведчаны з часоў Кіеўскай дзяржавы, а найбольшай інтэнсіўнасці дасягнулі ў XIV–XV стст. [9, 348–349]. У гэтым раёне засведчана назва *Рассвет* (з 1962 года), матываванае рускамоўным апелятывам *рассвет* (беларускі адпаведнік *золак*) 'пачатак світання', *світанне* 'час перад усходам сонца, калі пачынае віднець; самы пачатак раніцы'. Яе папярэднік, айконім *Качай-Балота* паходзіць ад геаграфічнага тэрміна *качай-балота* 'дрыгва, багністае балота з раслінным плавам на паверхні' [6, 352].

Перайменаванні, утвораныя ад апелятываў з сімвалічнай канатацыяй, засведчаны і ў Ельскім раёне. З 1928 года існуе найменне *Чырвоны Пільшчык*, якое захоўвае папярэдняю назву *Пільшчык*. Адзінка ўзыходзіць да сімвалічнай у адзначаны перыяд лексемы *чырвоны* і апелятыва *пільшчык* 'рабочы, заняты пілаваннем'. З 1920 года вядомы айконім *Камуна*, што матываваны лексемай *камуна* 'калектыў, група людзей, якія аб'ядналіся для супольнага жыцця пры абагуленні працы і ўсіх сродкаў вытворчасці'. Найменне суадносіцца з назвай першай пралетарскай

рэвалюцыі 1871 года і стварэння першага ўрада рабочага класа, якія ў гісторыі атрымалі назву Парыжскай Камуны. Страчаная назва паселішча з фармантам *-ава Анзельмава* матывавана антрапонімам **Анзельм, *Анзельмаў*. Новае найменне *Авангард* з'явілася ў Калінкавіцкім раёне ў 1937 годзе і паходзіць ад апелятыва з абстрактна-сімвалічным значэннем *авангард* 'найбольш свядомая, вядучая частка якой-небудзь грамадскай групы'. Папярэдняе найменне *Камуна* вядома з 20-х гадоў XX стагоддзя ад назвы калгаса "*Парыжская Камуна*". Замест страчанай назвы *Галякі* ў Калінкавіцкім раёне ўзнікла назва *Навасёлкі*, суадносная з апелятывам *сяло* 'вялікая вёска, гаспадарчы і адміністрацыйны цэнтр для навакольных паселішчаў; любы населены пункт негарадскога тыпу'. Традыцыйна такія адзінкі сведчылі пра паселішча на новым месцы, у савецкі час яны успрымаліся як абноўленыя паселішчы, якія існавалі ў новых рэаліях. Страчанае найменне ў форме множнага ліку *Галякі* ўтворана ад антрапоніма *Галяк, Голяк*.

У Нараўлянскім раёне з 1969 года засведчаны новы айконім *Брацкая*, што ўзыходзіць да лексемы *брацкая (брацкі)* 'якая мае адносіны да брата (усякі чалавек, якога яднае з тым, хто гаворыць, агульнасць радзімы, класавых інтарэсаў, становішча, умоў)'. Страчанае найменне *Шпалзавод* матывавана апелятывам *завод* 'прамысловае прадпрыемства'. Першы кампанент адзінкі дыферэнцуе, падкрэслівае характар дзейнасці прадпрыемства, на базе якога ўзнікла паселішча: *Шпалзавод*. У Брагінскім раёне (з 1935 года) таксама выяўлена новае ўтварэнне *Брацкі* ад лексемы з сімвалічным значэннем *брацкі*. Папярэдні айконім у форме множнага ліку *Макранкі* суадносіцца з лексмай *макранка* 'балоцістае месца на полі, паўнаводная рэчка' [6, 418].

Вывады

У перайменаваннях XX стагоддзя, што лакалізуюцца ў межах Прыпяцкага Палесся, выяўлены новыя адзінкі, матываваныя апелятывамі з сімвалічным значэннем (*Авангард, Пабедная, Рассвет* і інш.). Яны характарызуюць культуру эпохі, сацыяльныя змены, але не з'яўляюцца тыповымі для айканімічнай сістэмы Беларусі. Страчаныя ў выніку перайменаванняў старажытныя айконімы пазначанага рэгіёна (*Двор Левандоўскага, Ліхтэрня, Стары Фальварак, Анзельмава, Кліндупаўка*) указвалі на традыцыйныя тыпы пасялення, асаблівасці грамадскага жыцця і вытворчасці, зафіксавалі антрапонімы, характэрныя для іменавання асоб у час узнікнення паселішча.

СПІС АСНОЎНЫХ КРЫНІЦ

1. Мурзаев, Э. М. Топонимика и география / Э. М. Мурзаев ; Рос. акад. наук, Ин-т географии. – М. : Наука, 1995. – 304 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.
3. Гароды і вёскі Беларусі : энцыкл. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2005. – Т. 2; Кн. 2 : Гомел. вобл. – 517 с.
4. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 505 с.
5. Хроніка Убарцкага Палесся / аўтар-уклад. А. І. Атнагулаў ; навук. рэд. В. Л. Насевіч. – Мінск : Тэхналогія, 2001. – 496 с.
6. Яшкін, І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 808 с.
7. Лемцюгова, В. П. Восточнославянская ойконимия апеллятивного происхождения: названия типов поселений / В. П. Лемцюгова. – Минск : Наука и техника, 1983. – 198 с.
8. Багамольнікава, Н. А. Тапанімія Гомельшчыны: структурна-семантычная характарыстыка: манаграфія / Н. А. Багамольнікава. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2008. – 242 с.
9. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. – 416 с.

Поступила в редакцию 03.03.16

E-mail: alena.kavaliova@gmx.de

Alena V. Kavaliova

DENOMINATION OF PRIPYAT' POLESSYE PLACE NAMES,
WHICH ARE BASED ON THE APPELLATIVES WITH SYMBOLIC MEANING

The article deals with the denomination of the place names in Pripyat' Polesse, which are based on the appellatives with symbolic meaning. The toponymic stems of the new oikonyms are analyzed, among them there are appellatives, which are not typical for the traditional toponymic system, they are motivated by the lexemes, which characterize the cultural type of the epoch, social changes, but they don't specify topographic features of the place. It is revealed, that the lost oikonyms of Pripyat' Polesse register the historical anthonymicon, geographical terms, which are typical in the region, they contain the notions of the historical kinds of landownership and land tenure, social features.

Keywords: oikonym, historical name, denomination, toponymic stems, appellative, appellatives with symbolic meaning, anthonym, geographical term, area of oikonyms.

МГІІУ ІМ. І.П.Шамякінска